

POUKA ISTORIJSKE PRIČE: TEKSTUALNE RAZLIKE U FAKCIJI I FIKCIJI

Da bi dokazali neke druge argumente koje iznose, narativni teoretičari istorije kao što su Hejden Vajt i F. R. Ankersmit imaju običaj da tvrde kako su istorijske naracije po formi identične fikcionalnima. Mada se na prvi pogled čini da jeste tako, nameće se zdravorazumska pomisao da je usled različitih motiva koji stoje iza tih procesa pisanja moguće uočiti tekstualne razlike i u njihovim gotovim proizvodima. Ipak, ukoliko se držimo onoga što možemo okvirno okarakterisati kao poststrukturalističko stanovište, očekuje se da ćemo tekstualistički pristup usvojiti bez preteranog udublivanja, a naracije razlikovati samo prema njihovom društvenom značaju. Razlog tome jeste činjenica da je, rečima Ričarda Rortija, „rječnik samostvaranja nužno intiman, nedjeljiv, nepodložan argumentima. Rječnik pravde nužno je javan i zajednički, sredstvo argumentirane razmjene“.¹ Kao što lako možemo uočiti analizirajući različite vrste književnosti – poredeći recimo Nabokova i Orvela kao što to Rorti čini – ili različite stilove istorijskog pisma, ovo nikako nije pitanje razlike između „fikcionalnog“ i „faktualnog“, već povlačenja granice na osnovu mere u kojoj su tekstovi javno korisni.

Uz ovakav opšti pristup prikladno je posmatrati istoriografiju kao proces fikcionalizacije činjenica.² Isto tako, i to s punim pravom, narativni teoretičari istorije tvrde da činjenice predstavljene u vidu naracije više nemaju onu istinosnu vrednost kakvu možda imaju pojedinačne izjave.³ Imajući u vidu posledice predstavljanja, to se, dakako, ne može svesti na konstataciju da takve naracije više ne bi imale politički značaj ili da više ne bi zahtevale odgovorno konstruisanje. Konkretnije pitanje kojim želim ovde da se pozabavim jeste, međutim, da li je fikcionalizacija sama po sebi dovoljna da stvori ono što obično nazivamo književnim delom – ili, ako hoćete, „umetničkim delom“.

Da budem precizniji: stavovi Hejdene Vajta često se, po mom mišljenju posve tačno, sažimaju otprilike ovako – „priče su izmišljene, a ne pronađene, a njihovo izmišljanje od strane istoričara strukturno odgovara onome što čine autori fikcije“. Ukoliko dalje sledimo ovakvu formulaciju koju nudi Noel Kerol, po mome mišljenju nailazimo na problem. „Pre-

¹ Richard Rorty, *Kontingencija, ironija i solidarnost*, prev. Karmen Bašić, „Naprijed“, Zagreb, 1995, str. 12.

² Hayden White, „The Historical Text as Literary Artifact“, u *The Writing of History: Literary Form and Historical Understanding*, ur. R. Canary i H. Kozicki (Madison, 1978), str. 41-62, 53.

³ Ideja o postojanju razlike u epistemološkom statusu pojedinačnih deskriptivnih – ili konstativnih – izjava i konjunkcija izjava trpi razumljive napade kritičara. Videti recimo Noél Carroll, „Interpretation, History, and Narrative“, u *The Monist*, 73 (1990), str. 134-166, 159-160; nadalje u tekstu navođeno kao INT. Videti Chris Lorenz, „Can Histories be True? Narrativism, Positivism, and the ‘Metaphorical Turn’“, u *History and Theory*, 37 (1998), str. 309-329, 324-325. Ipak, ova ideja je korisna za izvođenje impozicionalističkih argumenata i ne dozvoljava tom stanovištu da preraste u otvoreni relativizam.

ma tome“, za Vajta, „istorijske naracije u tom smislu odgovaraju fikcionalnim naracijama, a njihova kognitivna vrednost, *qua* naracije, deli znatan broj osobina s tekstovima kao što su romani“. (INT, 137). Kerol je bez sumnje u pravu kada naglašava da se Vajt ovde pre svega bavi kognitivnom vrednošću. Uz to, s Vajtovom se tvrdnjom vrlo lako možemo složiti. Zbi-lja, možemo reći, mada je to i prilično očito, da se prilikom donošenja suda o istorijskim naracijama i književnim delima ni u jednom slučaju nećemo oslanjati samo na poređenje njihove imaginarne prirode sa svetom oko nas, već i na neke druge kriterijume, te ukoliko bismo tvrdili da se Vajtove teze bave pre svega pitanjima referencijalnosti time bismo ih nepravedno potcenili. Ipak, ukoliko tvrdimo da je kognitivna vrednost ovih različitih obli-ka naracije, čak i prema Vajtovom shvatanju, jednaka, to nas može dovesti u zabludu.

Jasno je da Vajt, poput Ankersmita, vidi istorijske naracije kao metafore koje nam ne pružaju činjenične informacije već, da se još malo poslužimo Kerolovim izrazom, „metaforički uvid“. ⁴ U okvirima rasprave o metaforičkom uvidu, znanje koje pružaju istorijske naracije odgovara „znanju“ koje stičemo čitajući književna dela. Zvali to znanjem koje nam omogućava da razumemo druge, znanjem, kako i sam Vajt kaže, „svojsvenog samo ljudi-ma“, ili čak narativnom istinom, ono nam nudi mogućnosti za razumevanje sveta u kojem živimo. Tačnije, budući da nam oba vida naracije nude „modele interpretativne misli“, možemo reći da one doprinose stvaranju znanja. ⁵

Tvrdnja da *zbog toga* što su priče i u istoriografiji i u književnoj fikciji konstruisane, a ne ponovo otkrivene, oba vida diskursa nude sličnu kognitivnu vrednost ili metaforički uvid po mom mišljenju je preterivanje. Istini za volju, Kerol obazrivo primećuje da ove forme kognitivnu vrednost sadrže „*qua* naracije“, ali kada bismo fikcionalizacijom činjenica obuhvatili različitosti u vrstama te „istine svojsvene ljudima“ koju nam različite diskursne forme nude, čini se da bismo time doveli do nepotrebne generalizacije i (verovatno) pogrešno predstavili Vajtove namere. Umesto toga, interesantno pitanje koje treba postaviti tiče se konkretnih sredstava koja različite naracije koriste prilikom produkcije znanja. Vrativši se ideji o naraciji-kao-metafori često kažemo kako je ovo znanje, ovaj „sadržaj forme“, kako glasi čuvena Vaj-tova formulacija, (barem delimično) posledica moralnog i estetskog zaključka. ⁶ Pominjanje *moralnog* i *estetskog* zaključka može, međutim, prikriti okosnicu našeg trenutnog istraživa-nja i naprosto odložiti postavljanje pitanja šta taj zaključak predstavlja, ili možda pre, kako se do njega dolazi: zaključak koji dovodi do novog razumevanja – šta god mi o tom razu-mevanju mislili – jeste, rekao bih, rezultat naddeterminacije svojsvene semiotici.

U svome čitanju autobiografije Henrija Adamsa, Vajt se služi ovim načinom mišljenja, te u bartovskom duhu iznosi ideju da se značenje dela može naći u kodovima koji uokvi-ruju predstavljanje njegovog manifestnog referenta, odnosno događaja koje tumači. Kako on kaže: „Iz semiološke perspektive... moguće je ponuditi čitanje ovoga teksta koje sledi

⁴ Rasprava o tome kako funkcioniše proširena metafora može se recimo naći u Michael Riffaterre, *Text Production*, prev. Terese Lyons (New York, 1983), str. 202 i naredne stranice; nadalje u tekstu navođeno kao TP. Up. sa Lorenz, str. 311.

⁵ Up. sa Hayden White, *Figural Realism: Studies in the Mimesis Effect* (Baltimore, 1999), str. 6.

⁶ Zaista, kako Kerol u drugim tekstovima ubedljivo pokazuje, u velikoj meri je upravo *moralni* zaključak taj koji stvara estetsko zadovoljstvo što ga naracija pruža. Videti Noël Carroll, „Moderate Moralism“, *British Journal of Aesthetics*, 36 (1999), str. 223-238.

iz teorijskih postavki i koje bi predstavljalo *jedan* prikaz svih njegovih elemenata. (...) Taj prikaz ne bi nudio posledično objašnjenje zašto Adams kaže ono što kaže tada kada to kaže, već bi omogućio uočavanje obrazaca u promeni kodova kojom se ideološke implikacije zamenjuju jednostavnom predstavom društvenog života ili promišljanjem o pojedinačnom životu za koje se tekst izdaje“.⁷ Mada Vajt ovde naglašava kako je interpretacija do koje se došlo samo jedna od više mogućih, meni se čini da on zapravo naginje ideji da možda ipak postoji jedno jedinstveno konačno čitanje više nego što želi da pokaže. Dovolite mi da ilustrujem. Nešto ranije u istom ovom članku, u žiži njegovog interesovanja nalazi se ono što on, oslanjajući se na altiserovsku ideju o naddeterminaciji, opisuje kao „dinamičan proces očigledne i prikrivene promene koda kojim se određena subjektivnost priziva i uspostavlja u čitaocu“ (M, 289). Nešto kasnije, Vajt se još više odaje iznoseći tvrdnju kako se tokom čitanja „složenog teksta... različiti kodovi ‘isprobavaju’, da tako kažemo, kao kada isprobavate različite veličine ili stilove odeće, pre nego što pronađete odelo koje vam ‘odgovara’ u manjoj ili većoj meri – ono koje kao da je *skrojeno po meri* za ono što treba da zaogrne“ (M, 299). Naravno, izraz „skrojeno po meri“ zvuči više nego prikladno.

Mada se može reći da Vajt propagira radikalni tekstualizam, mišljenja sam da se njegov stav može smatrati i nešto umerenijim.⁸ Dok su pojedini branioci argumenta o fikcionalizaciji kao što je Kit Dženkins spremno zauzeli prilično ekstremno stanovište po tom pitanju, meni se čini da je Vajt nešto bliži stavovima književnih teoretičara koji naglašavaju kontrolu koju tekst ima nad sopstvenim tumačenjem. Za Dženkinsa, čitanja jesu, naravno, usmerena spoljašnjim faktorima, kao što je, recimo, klasifikacija tekstova prema postojećim žanrovima, ali on ipak smatra da usled subjektivnih razlika i promenljivih okolnosti „ne postoje dva ista čitanja... stoga nijedno čitanje, čak i od strane iste osobe, neće bez izuzetka imati isti rezultat više puta, što znači da autori ne mogu čitaocu da nametnu vlastite namere/tumačenja. Obrnuto takođe važi, pa čitaoci ne mogu u potpunosti da spoznaju sve što je namera autora. Nadalje, jedan isti tekst može se prvo smestiti u okvire jednog šireg diskursa, a potom u okvire drugog: nema logičkih ograničenja, svako je čitanje ponovno pisanje“.⁹ Dženkins je bez sumnje u pravu kada kaže da kontekst u kome se tekst čita utiče na njegovo tumačenje – ako smo, na primer, previše umorni da se u potpunosti usredsredimo na ono što čitamo, nećemo do kraja razumeti pročitano. Slično tome, naša lingvistička kompetencija ograničava naše čitanje. Čini se, međutim, da on na osnovu toga nepravedno odbacuje mogućnost jednog, najobuhvatnijeg čitanja – odnosno analize, da izbegnemo dalju zabunu. Prema tome, iako je tačno da autori ne mogu da nametnu čitaocima nameravano značenje (a argumenti koji ističu tekstualnu nad autorskom namerom deluju očiti), rekao bih da nas Vajtovi stavovi o tekstualnosti navode da se priklonimo ideji

⁷ Hayden White, “Method and Methodology in Intellectual History: The Case of Henry Adams”, u *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives*, ur. Dominick LaCapra i Steven L. Kaplan (Ithaca, N.Y., 1982), str. 280-310, 292; nadalje u tekstu navođeno kao M.

⁸ Naravno, na samu Vajtovu nespremnost da zauzme tako beskompromisan stav o naddeterminaciji moglo bi se gledati kao na potvrdu razlike između istorijskih i fikcionalnih naracija. Ipak, on ne iznosi tu tvrdnju, već indirektno pokazuje da su fikcionalne naracije barem u istoj meri otvorene za višestruka tumačenja.

⁹ Keith Jenkins, *Re-thinking History* (London, 1991), str. 24.

da tekstovi prilično čvrsto kontrolišu načine na koje ih tumačimo, a ne da je odbacimo. Vajta ne zanimaju namere autora, pa se on naddeterminacijom bavi u pogledu razumevanju značenja – ili, kako on kaže, „poruke“ – koju krije odabir struktura u tekstu. Kada se radi o konstruisanju istorijskih naracija, možemo reći da, iako je zasnovan na ideji o tekstualnoj dvosmislenosti, proces narativizacije uz naglasak koji stavlja na odabir elemenata, njihovo izostavljanje ili stavljanje u prvi plan (a koji, kako tvrde narativisti, ponekad teče gotovo proizvoljno) dovodi do zaključka u svakom pojedinačnom tekstu.

Uzevši u obzir prethodno rečeno, deluje primamljivo složiti se s Mišelom Rifaterom da tumačenje teksta – kodovi koji mu najviše odgovaraju – „negde vrebaju“.¹⁰ Slično Vajtu, Rifater tvrdi kako ga interesuje čitanje tekstova u potrazi za, nazovimo ih tako, „skrivenim značenjima“ – jedinicama značenja koje otkrivaju da tekstovi nisu samo puki prikazi.¹¹ Uzimanje u obzir svih takvih značenjskih jedinica vodi koherentnoj interpretaciji. Razmotrimo jedan ilustrativan primer iz Vajtove analize *Obrazovanja Henrija Adamsa* – dvadesetogodišnja pauza u pripovedanju jeste „tekstualna činjenica“ koja ima konkretnu funkciju; ako sledimo Vajtovo tumačenje, njena funkcija je da naglasi „prazninu“ koju tekst pripisuje Adamsovom životu. U skladu s tim, ona je „neophodni element poruke koju tekst kao celina nosi“ (M, 301).¹²

Slično ovome, za Rifatera svaki element teksta ima značenje, a koherentnost sistema označavanja koji tekst upotrebljava jeste oznaka njegove „književne prirode“. Ipak, iako su istorijske naracije istovremeno i književni artefakti, čini se malo verovatnim da istoričar bira ili izostavlja reference iz stvarnosti samo na osnovu toga u kojoj se meri one uklapaju u priču koju treba ispričati, kao elemente koji jesu ili nisu prikladni odabranoj naraciji (mada navedeni primer iz Vajtove analize Adamsove autobiografije zasigurno ide u prilog toj ideji). Iz tog razloga istoričareva posvećenost referencijalnosti trebalo bi, čini se, da se odrazi i na sistem označavanja.

Problem kojim želim da se pozabavim ovde jeste sledeći: iako su procesi narativne konstrukcije istorijskih i književnih naracija u velikoj meri slični, razlika koju unosi referencijalnost odražava se na narativnu formu, ili tačnije, na sistem označavanja koji naracija koristi. Iako ne možemo uočiti nikakvu tekstualnu razliku između istorijskih i fikcionalnih naracija kada ih analiziramo na nivou pojedinačnog iskaza ili na nivou veze između takvih iskaza, uočava se jasna razlika u koherentnosti sistema označavanja stvorenih u ova dva

¹⁰ Michael Riffaterre, „Syllepsis“, *Critical Inquiry*, 6 (1980), str. 625-638, 626; nadalje u tekstu navođeno kao S. Mada se Rifater gotovo isključivo bavi distinktivnim obeležjima književnih tekstova, čini mi se da primena njegovih ideja može pružiti značajan uvid u prirodu istorijskih naracija.

¹¹ Nadalje ću se koristiti distinkcijom između značenja i smisla koja se nalazi i kod Vajta i kod Rifatera. Rifater razliku opisuje na sledeći način: „Govoriću o *značenju* kada reči označavaju posredstvom svoje jednoznačne veze s neverbalnim referentima, odnosno kada se odnose na nešto što znamo ili verujemo da pripada stvarnosti. Govoriću o *smislu* kada iste te reči označavaju posredstvom svog odnosa sa strukturnim nepromenljivima“ („Syllepsis“, str. 625-626). Smisao, prema tome, nastaje u okviru teksta i stoga je pod potpunom kontrolom teksta. Na osnovu ovih postavki Rifater dalje može da zaključi kako za svaki tekst postoji samo jedno ispravno tumačenje.

¹² Kako Vajt pokazuje, o autorovim namerama koje stoje iza ove „tekstualne činjenice“ možemo samo nagađati, pa stoga „time što prekid u tekstu objašnjavamo ili tumačimo ukazujući na prekid u autorovoj psihi samo udvostručavamo problem i onda hoćemo da predstavimo tu operaciju udvostručavanja kao njegovo rešenje“ („Method and Ideology“, str. 301).

vida naracije. Da se nešto drugačije izrazim, želim da iznesem obazrivu pretpostavku da na kraju dobijamo različite vrste metafora; istorijske naracije po pravilu stvaraju metafore koje su u manjoj meri ubedljive, dok književna fikcija stvara metafore koje su ubedljivije. To je posledica činjenice da insistiranje na referencijalnosti narušava ujednačenost među „indeksima fikcionalnosti“, kako ih naziva Rifater – elementima koji stvaraju koherentnost u okviru naracije i tako tvore njenu metaforičku dimenziju.

Stajanje u odbranu ideje da istorijske naracije omogućavaju metaforički uvid u najmanju ruku slično stavu da su takve naracije istog ranga kao književnost. Kao što sam pokušao da pokažem, postoji, doduše, razlika u nivou kompleksnosti u pogledu vrste zaključaka koji su različite naracije u stanju da proizvedu. O gotovo istoj razlici govori i Vajt, ističući zapravo kako se „razlika u kompleksnosti ogleđa u tome u kojoj meri klasičan tekst otkriva, odnosno aktivno skreće pažnju na vlastite procese generisanja značenja, te od njih stvara vlastitu tematiku, vlastiti sadržaj“ (M, 308).¹³ Prema tome, iako je fikcionalnost naracije značajna zbog slobode konstrukcije koju omogućava, ono u čemu se sastoji razlika nije pomenuta fikcionalnost već kompleksnost forme koja usled nje nastaje; pri čemu, naravno, kompleksnost nije i *nužna* posledica fikcionalizacije. Iz tog razloga, potrebno je ponešto modifikovati ono što je do sada rečeno: tvrdnje koje iznosim jesu opšte tvrdnje koje se tiču ograničenja koja sa sobom nosi referencijalnost i nesumnjivo postoje brojne, ne samo književne, već i istorijske naracije za koje se može reći da ih pobijaju.¹⁴ Dovoljno je da se prisetimo klasičnih, ali činjenično zastarelih istorijskih prikaza čija privlačnost ne jenjava. Međutim, ukoliko sledimo Vajta, koji uočava direktnu vezu između ove privlačnosti i „književne prirode“ ovih tekstova, te koji „vanvremensku fascinaciju koju pobuđuje historiografski klasik“ pripisuje „sadržaju kakav ima i bilo koji poetski iskaz izražen u vidu naracije“, lako se može desiti da previdimo značaj različitih pretpostavki relevantnih za nastanak različitih vrsta tekstova.¹⁵

I

U skladu s opštijim zahtevom za impozicijom određene forme, znamo da je zaključak vanjski činilac ispričanih događaja, nešto što se „nadodaje“ i tako obezbeđuje „poruku“ celokupnog teksta. Njega ipak treba razlikovati od fabule koju naracija sledi ili prosto od

¹³ Za Vajta je, međutim, ovaj sadržaj prvenstveno „*ideološki sadržaj* teksta u celini“ (“Method and Ideology”, str. 300).

¹⁴ Zamišljajući neprekinutu skalu koja spaja fkciju i fikciju, Ankersmit nas podseća da uspostavljanje te „nulte tačke“ gde će biti moguće razdvojiti ove žanrove „ne znači da će se svaka knjiga nalaziti levo ili desno od te tačke. Knjige ne treba obeležavati kao tačke, već kao poteze na toj našoj skali“. F. R. Ankersmit, *Narrative Logic: A Semantic Analysis of the Historian's Language* (The Hague, 1983), str. 27; nadalje u tekstu navođeno kao NL.

¹⁵ Hayden White, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation* (Baltimore, 1987), str. 180-181. Isto važi i za Ankersmita, mada on možda nešto više naglašava posledice naših tumačenja. Kako on piše, zadatak istoričara „je da otkrije značenje čitavog niza fundamentalnih konfliktata iz naše prošlosti tako što će pokazati njihovu savremenost... Uvid kakav nam pruža Hegel u sukob između Sokrata i atinske države možda se na hiljadu načina kosi s našim današnjim saznanjima o Atini iz 400. godine p.n.e., ali zbog toga nimalo ne gubi na snazi“ (F. R. Ankersmit, “Historiography and Postmodernism”, *History and Theory*, 28 [1989], str. 137-153, 152).

tema i motiva.¹⁶ Niti je moguće, u slučaju „klasika“, svesti ga na neodređenu kategoriju „stila“ pojedinačnog autora. Pre će biti da je on posledica specifične vrste narativizacije, gde je materijal na koji se ukazuje ili nedovoljno poznat ili zanemaren, ili ga je moguće podvrgnuti naročito zatvorenim sistemima označavanja, kao što je slučaj s književnom fikcijom gde se korišćeni „materijal“ stvara isključivo imajući u vidu narativnu celinu.

Rifater dalje razvija ovu tvrdnju i pokazuje da, mada bez sumnje postoji više načina na koje je moguće upotrebiti književni tekst, zaključak koji on proizvodi znači da postoji samo *jedno* ispravno tumačenje njegovog smisla. Uporedite sledeće stanovište sa prethodno opisanim stavom Dženkinsa:

*Tumačenje uvek teži da potvrdi svoju verodostojnost tako što će otkriti šta je bila namera autora. To je zaludno nadanje, pošto do te namere možemo doći jedino ispitujući sam tekst, a tekst je spoznatljiv tek kroz matricu već postojećih predstava i pretpostavki koje čitalac sa sobom unosi u proces čitanja. Validno tumačenje, stoga, mora doći do stabilne slike o tekstu. Ta stabilnost (koju od čitanja očekujemo kao što od umetničkog dela očekujemo stamenost spomenika) jeste otisak koji u čitačevom umu ostavljaju konstante opažene svaki put kada se on i drugi čitaoci vrate tekstu. Da bi neka od tih konstanti bila uočena, tekstualne komponente na koje ona utiče moraju stalno i bez izuzetka biti opažane. Upravo takve konstante čitalac će možda na kraju racionalizovati kao piščevu nameru, ali bez obzira na to da li do takve racionalizacije dolazi ili ne, ove konstante obezbeđuju ono pravo, odgovarajuće tumačenje, budući da će neizbežno postojati samo jedno: samo jedno pošto mora da obuhvati sve postojeće konstante.*¹⁷

Da „obuhvati sve postojeće konstante“. To je, razume se, suština problema koji prati istoriju, ali ide u prilog našim slutnjama da ispravna tumačenja ipak postoje. Impozicionalisti bi brže-bolje istakli da to nije zbog toga što je prošlost postojala u vidu priča koje naprosto treba da ponovo otkrijemo, već zato što je teško pomiriti se s činjenicom da čak i kada bismo imali pristupa *svim* relevantnim detaljima i dalje ne bismo bili u mogućnosti da se opredelimo za jedno od konkurentnih tumačenja.¹⁸ Ipak, ukoliko prihvatimo semiotički pristup koji zastupaju i Vajt i Rifater (ili, kad smo već kod toga, okviru tekstualističkih argumenata), možemo reći da nam tekst barem u teoriji nudi sve konstante koje su nam potrebne za njegovu tumačenje; u skladu s tim Rifater pretpostavlja postojanje čitaoca sa zadovoljavajućim nivoom „lingvističke kompetencije“ potrebnim da bi se razumeo smisao tih konstanti.¹⁹

¹⁶ Čini mi se da Kerol suviše značaja pripisuje ideji „fabule“ u svojoj raspravi o Vajtovom naglašavanju „kompozicije fabule“, a premalo odnosu između ovakvog promišljanja i „metaforičkog uvida“ koji naracije stvaraju. Uporediti s Carroll, „Interpretation, History, and Narrative“, str. 156-159.

¹⁷ Riffaterre, „Interpretation and Undecidability“, *New Literary History*, 12 (1981), str. 227-242, 227; nadalje u tekstu navođeno kao IU.

¹⁸ Za detaljnije obrazloženje ovog stanovišta, videti Raymond Martin, „Objectivity and Meaning in Historical Studies“, *History and Theory*, 32 (1993), str. 25-50.

¹⁹ Istini za volju, ovde čitam Rifatera pomalo van konteksta, pošto se ova razmatranja odnose na poetske tekstove; čini mi se, međutim, da nam njegovi sudovi omogućavaju razumevanje razlika koje možemo pretpostaviti između teksta koji teži da ukazuje na stvarnost i onog koji to ne čini. Neću se koristiti terminima Rolana Barta „čitalački“ i „spisateljski“ tekst (prvi usmerava čitanje, a drugi dozvoljava čitaocu da sam osmisli tekst), budući da Rifater očito prevazilazi ovakvu podelu. Uporediti s Bartovim *S/Z*, prev. Richard Miller (London, 1975).

Razmatrajući „ograničeni opseg“ što ga pripisuje poetskim tekstovima kojima se bavi, Rifater tvrdi da je „zapravo jedina istinska prepreka tumačenju, našoj percepciji konstanti i našem doslednom tumačenju tih konstanti, nepotpuno čitanje“ (IU, 227). Značaj „lingvističke kompetencije“ – ili je možda preciznije reći književne kompetencije – ogleda se iznad svega u tome što ona omogućava razrešavanje aluzija na druge tekstove sadržanih u tekstu kojim se bavimo. Kao što nas Rifater podseća, „reči teksta označavaju ne time što ukazuju na predmete, već tako što pretpostavljaju postojanje drugih tekstova“ (IU, 228). Za Rifatera, takva se „intertekstualnost“ razlikuje od beskonačnog rasipanja značenja koje uočavamo u ekstremnim oblicima tekstualizma, ali i od nešto tradicionalnijih poimanja istorijskog uticaja. Zapravo, Rifaterova upotreba koncepta interteksta gotovo je identična Vajtovom konceptu „ideološkog sadržaja“ ili, kada smo već kod toga, „moralnog suda“ ili zaključka: pronalaženje interteksta pruža nam mogućnost razumevanja smisla teksta.²⁰ Prema Rifateru, zadatak tumačenja jeste „da čitaocu ukaže na činjenicu da idiolekat zamenjuje sistem sociolekta drugim sistemima značenja“ (IU, 228). Zamenjujući na ovaj način mimetičko značenje ili referencijalnost, kao i sve usvojene konvencije vlastitim idiosinkratskim sistemom označavanja, naracija zbilja funkcioniše, kako bi to Vajt i Pol Riker između ostalog rekli, kao „proširena metafora“.²¹ Ako ovaj stav sagledamo iz drugog ugla da bismo videli kakav značaj on ima za formiranje naracija, vraćamo se Vajtovoj ideji o „sadržaju forme“, mada na daleko sistematičniji način. Narativizacija ne samo što nameće jedan opšti trop inače neuređenom skupu činjenica, već zahteva i jedan određeni idiolekat – zasnovan na intertekstu – na svim nivoima predstavljanja, pa tako ne ostavlja prostora alternativnim tumačenjima.

Mada se teško može tvrditi da je opseg istorijskih naracija ograničen u sličnoj meri kao opseg poezije, zaključak koji se postiže impozicijom tropologične forme predstavljenoj materiji bio bi, ako bismo iz tvrdnji narativista izveli logične zaključke, dovoljan da izmesti predstavljanje događaja iz domena dokumentarnog u domen onoga „što nalikuje delu“,

²⁰ Ukratko, možemo reći da je za Rifatera intertekst u istom odnosu prema tekstu u kakvom je persovski „interpretant“ prema znaku u tradicionalnoj semiotičkoj teoriji. Mora se istaći – kao što i Rifater iznova čini – da intertekstualnost nije potraga za izvorima uticaja, već da podrazumeva „istovremenost i drugost, nastavljanje na prethodno, uzajamnu solidarnost, tako da tekst funkcioniše kao književni artefakt samo utoliko što nadopunjuje drugi tekst. Negramatičnost teksta je tek znak gramatičnosti koja se nalazi negde drugde, a njegov smisao ukazuje na značenje koje se krije negde drugde.“ Niti je intertekstualnost puka „aluzija ili citat“; budući da je sadržaj takvih referenci kulturno uslovljen (*“Syllepsis”*, str. 627-628). Pokazatelji smisla, negramatičnosti prisutne u tekstu, stoga su nužno *intratekstualne*. Povežimo ovo s Vajtovim idejama: budući da Vajt tvrdi da je impozicija forme sama po sebi svojevrsan estetski i moralni sud, ono čime treba da se pozabavimo jeste pitanje da li takav sud može biti nezavisan od kulturnih razmatranja. Zagovarajući univerzalnost tropologičnih modela, čini se da Vajt nesumnjivo nagoveštava da je to moguće. Možemo, naravno, jednostavno reći da je izbor tropa što će poslužiti za kompoziciju fabule koju čini određeni skup događaja kulturno ograničen – odabir tropa će, naravno, odrediti suštinu suda koji se donosi.

²¹ Vajt se još više približava Rifaterovom stanovištu u analizi scene iz Prusta, kada u slici fontane pronalazi „model za tumačenje“ koji pruža ključ za razumevanje ostatka teksta (*Figural Realism*, str. 143); o Rikeru, videti recimo njegovo delo *Rule of Metaphor: Multi-Disciplinary Studies of the Creation of Meaning in Language*, prev. Robert Czerny, Kathleen McLaughlin i John Costello (London, 1978).

da se poslužimo formulacijom Dominika LaCapre, i učini ga „književnim“.²² Insistiranjem na ovom izmeštanju, u težnji da dokažemo književnu prirodu istorijskih naracija uspevamo, međutim, da zamaglimo distinkciju koja nastaje usled njihove referencijalne posvećenosti, što je lakše izbeći ako se naprosto zadovoljimo kompleksnošću i „sličnošću s delom“ koji nastaju. Možda je suvišno, ali da pojasnim: mada je sličnost s književnim delom najkorisnija kada je potrebno suzbiti epistemološku naivnost, želim da istaknem da ne smemo dozvoliti da posebnost istorijskih naracija bude potpuno prikrivena insistiranjem na „sadržaju forme“, „narativnoj istini“ ili „metaforičkom uvidu“, koje je politički i moralno ubedljivo i, što se mene tiče, vredno divljenja. Ipak, iako zaključak nesumnjivo funkcioniše kao moralni i estetski sud, on može biti shvaćen u okviru izmeštanja mimetičkog značenja smislom. Ako na ovaj način pristupimo sudu koju donosi sama naracija, umesto da, recimo, govorimo o „ideološkom sadržaju“, kao što to čini Vajt, reklo bi se da to više ide u prilog tekstualističkim postavkama i sprečava prenaplašeno kontekstualno čitanje naracije ili oslanjanje na namere autora – što nam dozvoljava da se pozabavimo složenijim vidovima označavanja.

Upustivši se u takvu analizu, prvo što treba da učinimo jeste da razmotrimo konkretna sredstva koja tekst koji nalikuje delu koristi da bi usmerio svoje tumačenje. Kako mi kao čitaoci postajemo svesni kompleksnosti teksta? Rifater na to odgovara da smo suočeni sa znacima koji su „negramatični“, s elementima koje ne možemo objasniti samo na osnovu sociolekta i koji nas navode da odbacimo mimetičko čitanje, te da pokušamo da pronademo tumačenje koje će uspeti da objedini sve naizgled raznorodne elemente. Kako Rifater objašnjava, „negramatičan“ znak izvršava dve operacije: „Kao prvo, takav znak je deiktičan. Njegova negramatičnost ukazuje na jedinstven idiolekt i pretpostavlja, kao što smo videli, da će ono što je u kontekstu negramatično biti viđeno kao gramatično negde drugde, u okviru interteksta. Kao drugo, takav znak je hermeneutičan: on navodi čitaoca da rastumači pesnikovo namerno pogrešno čitanje semantičkih odnosa koje sociolekt sadrži; on mu govori kako da isprati promenu u pomenutim odnosima koja dovodi do stvaranja simbola. Znak ovo postiže time što zahteva dva čitanja, udvojenost koju je naizgled nemoguće razrešiti“ (IU, 233). Nerazrešivost koja tako nastaje istovremeno zahteva i nudi razrešenje. Iako je opažanje takvih anomalija, naravno, poznata dekonstruktivna strategija koja se često prenosi na sve vrste tekstova, Rifater, kao i Vajt, ograničava ovaj složeniji oblik tekstualne dvosmislenosti na ono što sam ovde okarakterisao kao tekstove nalik delima. Prema sopstvenim rečima, „dvosmislenost se uopšteno, makar i empirijski, smatra osobinom svojstvenom književnom diskursu. Po mome mišljenju, dvosmislenost ilustruje idiolekatske negramatičnosti koje upozoravaju čitaoca na prisustvo latentnog interteksta. I tekst i intertekst proističu iz ovih negramatičnosti“ (S, 628).

Mada se Rifater i dalje pre svega bavi poetskim tekstovima, odnosno tekstovima u kojima je ukidanje referencijalnosti dovedeno do krajnosti, čini se da se ipak moramo više prikloniti tekstualističkim tvrdnjama: složenost istorijskih naracija (naravno, uz njihov epi-

²² Videti Dominick LaCapra, „Rethinking Intellectual History and Reading Texts“, u *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives*, ur. Dominick LaCapra i Steven L. Kaplan (Ithaca, N.Y., 1982), str. 52.

stemološki pomalo nejasan položaj) zahteva postojanje sličnog mehanizma i u istorijskom pismu. Istina je da kada takav proces označavanja ne bi bio prisutan i u istorijskom pismu, mogli bismo relativno jednostavno razlikovati narativne predstave stvarnih događaja od (kao što je već pokazano, potencijalno *strukturno* identičnih) predstava izmišljenih događaja.

Iako nije u užem smislu – ili možda prema nekim kriterijumima čak ne ni primarno – referencijalan tekst, *Education of Henry Adams (Obrazovanje Henrija Adamsa)*, odnosno Vajtovo krajnje ubedljivo čitanje ovoga teksta, ide u prilog izvođenju ovakvog zaključka. Izvanredan primer odstupanja od naših očekivanja na koji nam Vajt ukazuje, onih dvadesetak godina izostavljenih iz priče, vrsta je tekstualnog manevra za kojim tragamo – mada je u pitanju prilično ekstreman primer. Kako Vajt kaže, upravo nas takvi „nedostaci“ – narušavanje očekivanih ili „objektivnih“ vidova predstavljanja – navode da uvidimo šta je to što *Obrazovanje* čini klasičnim delom, primerom samosvesne kreativnosti koja sama sebe slavi“ (M, 308), te da uočimo njegov „ideološki sadržaj“. Naravno, navedeni primer jedino može da istakne značaj koji nesumnjivo *poetske* slobode imaju prilikom objektivnog prikazivanja. Otud nam i dalje ostaje da razgraničimo ova dva vida naracije.²³

U svojoj knjizi *Fictional Truth (Fikcionalna istina)*, Rifater pretpostavlja postojanje nešto suptilnijih, naizgled suvišnih elemenata poput ponavljanja koji funkcionišu kao obeležja prikrivenog smisla. Mada su takva uplitanja u tok naracije manje primetna, on smatra kako ona ipak funkcionišu slično pomenutim anomalijama u poetskim tekstovima, te da ukazuju na jedan objedinjujući smisao. Na sličan način, ovi elementi stvaraju smisao koji postaje očit tek negacijom verodostojnosti i različitom vrstom čitanja do kojeg time dolazi. Da još jednom citiramo Rifaterov stav o ovom pitanju – ovoga puta, konkretno o proznoj naraciji: „Trop izabran za prevođenje (pojedinačnih događaja u sveobuhvatno tumačenje), za ukazivanje na celokupnu priču, služi kao pokazatelj da ta priča, fabula, fikcija nisu ništa do primer, ilustracija nečeg drugog, jednog ideološkog telosa ili naprosto estetskog konstrukta“.²⁴

Isti mehanizam stoga važi i kada je u pitanju prozna naracija: nalikovanje istini kojim se naracija odlikuje potiče upravo od impozicije idiolektu i naddeterminacije pojedinosti do koje usled toga dolazi. Cilj narednog odeljka jeste da makar razmotri mogućnost da nivo kompleksnosti kojim se odlikuju istorijske naracije nije jednak onome koji nalazimo u književnim tekstovima. Pre nego što se pozabavimo ovim pitanjem, valja razmotriti jednu opštu tvrdnju: mada Rifaterova teorija možda na trenutke deluje suviše nategnuto, te možda nepravedno svaki tekst kojim se bavi predstavlja krajnje analitičnim i svesnim sopstvene konstrukcije, moramo imati na umu da su naši opisi i naša tumačenja zasnovani na zajedničkim oblicima upotrebe jezika. Negirajući tako u velikoj meri istorijsku dimenziju naših tumačenja, Rifater piše kako je „pretpostavljanje faktor koji opstaje, bez obzira na to

²³ Vajt takođe smatra da je nešto suptilnija analiza neophodna. I zaista, on kasnije povezuje sve strukturne „negramatičnosti“ prisutne u Adamsovom tekstu s temom „praznine“ u središtu naracije (“Method and Ideology”, 300). Kako Rifater tvrdi: „kada shvatimo da je nekoliko tvrdnji zbilja povezano, uprkos tome što se razlikuju, zbog toga što se nalaze u istom odnosu s nekom trećom tvrdnjom, postaje nam jasno da su one zapravo, da tako kažemo, reformulacije ili prevodi jedne arhetipske poruke u različite kodove“ (“Syllepsis”, 626).

²⁴ Michael Riffaterre, *Fictional Truth* (Baltimore, 1990), str. 69; nadalje u tekstu navođeno kao FT.

jesu li ili nisu seme, opšta mesta i mitologeme i dalje poznati čitaocima današnjice ili sutrašnjice... sve što je potrebno za komunikaciju jeste da pretpostavimo postojanje odsutnog značenja... Bez sumnje, pretpostavka sama po sebi ne može da postoji ukoliko čitalac nije upoznat sa strukturama koje uređuju predstavljanje stvarnosti: ali upravo ove strukture čine samu srž naše lingvističke kompetencije" (IU, 239).

II

Na osnovu iskustva, mi opšte uzev pretpostavljamo da naša čitalačka kompetencija podrazumeva sposobnost da dati tekst pripisemo odgovarajućem žanru. Kategorizacija kojoj vodi ovakvo poznavanje žanrova služi kao vodič za čitanje teksta na jedan razuman način i omogućava tekstu da bolje ostvari svoju komunikativnu funkciju. Umesto Rifatevovih tvrdnji, možemo se složiti da pojedini složeni tekstovi postižu efekat otuđenja koje nas navodi da odbacimo ideju o njihovoj referencijalnosti bez obzira na žanr u koji po pretpostavci spadaju. Naša težnja da učitamo referencijalnost u tumačenja više nas zaokuplja u slučaju tekstova koji ne pobijaju jasno takvu mogućnost.

Ipak, kao takvi, „referencija“ i „istina“ nas za potrebe trenutne analize ne zanimaju; oni ne pružaju dovoljne kriterijume za razgraničavanje istorijskih naracija i istorijskih romana. Da bi ovo dokazao, Ankersmit nam nudi izmišljeni primer istorijskog romana koji se nakon daljeg istraživanja pokazuje u potpunosti faktualnim po svom sadržaju, i na taj način dokazuje da postoji mogućnost da – napregnuvši maštu – „zamislimo postojanje istorijskih romana u kojima su sve tvrdnje istinite“ (NL, 23).²⁵ U analizama prirode fikcije u skorije vreme je sličnu tvrdnju izneo Entoni Savil, koji u svom radu pod naslovom "Imagination and the Content of Fiction" („Imaginacija i sadržaj fikcije“), postavlja pitanje da li bi postojanje „književne fikcije“ bilo moguće ukoliko bi predmet predstavljanja bio sveden na činjenični materijal. Iako takvo stanovište zaista zvuči, kako on kaže, „nakaradno“, Savilova diskusija omogućava dublji uvid u problematiku kojom se ovde bavimo. Kako on kaže, zgovornici ovog nakaradnog stanovišta tvrdili bi da „ne postoji ništa značajno što [stvarnost] nije u stanju da ponudi i do čega se može doći jedino uzletima imaginacije“.²⁶ Savil, međutim, ograničava svoj stav tako da vrlo nalikuje Ankersmitovim idejama, pa, kao i impozicionalisti, prihvata tvrdnju da priče ne postoje u stvarnosti. Kako on kaže, ako zastupamo ovaj nakaradni stav bilo bi razumno držati se i „nešto realističnije ideje da je pri konstrukciji fikcionalnih zapleta dovoljno razmotriti pojedine događaje koji su deo istorijske stvarnosti, te da njihova dalja razrada zaista može da spada u domen imaginacije“ (139).

Čak i u ovom umerenijem obliku, „posledica ovog ograničenja... jeste svođenje naracija koje pisac može da ponudi svojim čitaocima na događaje i situacije za koje zna (ili misli da zna) da su se zbili“ (139). Iako takvo ograničenje nema nimalo smisla u okviru „književne fikcije“, to je upravo polazište na kojima prema sopstvenom izjašnjenju počivaju istorijske naracije. Ipak, u slučaju istorije praktična posledica takvog ograničenja (kako što nam je,

²⁵ Ankersmit, razumljivo, smatra da je ideja o postojanju takvih naracija vrlo „zabrinjavajuća“ (*Narrative Logic*, str. 21).

²⁶ Anthony Savile, "Imagination and the Content of Fiction", *British Journal of Aesthetics*, 38 (1998), str. 136-149, 138.

naravno, pokazao Vajt) jeste praktično zanemarivanje naracije u korist hronike.²⁷ Nasuprot takvim predstavljajima, koje Savil prikladno naziva „primitivnim prepričavanjima događaja koji okupiraju pažnju“, autor koji želi da konstruiše naraciju što bližu činjenicama, a da pri tom ne umanjí kompleksnost „razvijene“ naracije, trebalo bi da se zadrži u domenu autobiografije.²⁸ Zauzimajući još liberalniji stav o epistemološkim problemima koji se javljaju tom prilikom, možemo se čak složiti sa Savilom da će „uviđavna težnja da se ostane u okvirima vlastitog znanja blisko vezati mogući predmet pisanja autora za vlastitu autobiografiju i unutrašnji život ili za biografiju i unutrašnji život njegovih bližnjih“ (139). Mada bi takvo ograničenje teško palo čak i piscu fikcionalnog teksta, ono sasvim očigledno onemogućava istoričara u njegovom radu.

Ankersmit je nesumnjivo u pravu kada tvrdi da „radnje nisu uvek produžetak naših namera“ (NL, 24); u slučajevima kada naše namere ograničavaju vrstu radnji koju možemo preduzeti one neizbežno utiču na ono što možemo postići. Da se izrazim preciznije: ako istoričar teži da stvori naraciju koja je istinita, dok romanopisac nema takvih stremljenja, ta je težnja dovoljna da proizvede razliku u tekstu koji nastaje – mada tu razliku nije moguće oceniti na osnovu kriterijuma istinitosti, pošto namera može biti neostvarena. Ukoliko prihvatimo ovo stanovište, u stanju smo da prevaziđemo primedbu tekstualista na značaj namere: iako razliku koja nastaje nije moguće proceniti u odnosu na kriterijum „istine“, ona jeste *tekstualna* činjenica, pa je stoga deo „samih žanrova“.

Iako potpuno legitimno odbacuju „istinu“ i „referenciju“ kao kriterijume za razlikovanje narativnih žanrova i naglašavaju „fikcionalnost“ koja se javlja čak i kod onih naracija koje imaju za cilj da budu referentne, tekstualistički pristupi istoriografiji u stanju su da u iznenađujućoj meri previde distinktivna obeležja istorijskih naracija. U domenu književne fikcije do ovoga ne dolazi, budući da književne naracije nisu ni na koji način ugrožene ukoliko se čitaju kao „fikcionalne“. Baš naprotiv. Kao što nas Rifater podseća, trebalo bi – u cilju pronalaženja ključa teksta kao celine – da izbegavamo racionalizaciju čak i najsitnijih mimetičkih anomalija objašnjavanjem u referencijalnom ključu: „Bez sumnje će se svi složiti da oslanjanje na referent izobličava činjenice svaki put kada tekst ne dozvoljava stvaranje opazljive stvarnosti iz svog jezičkog tkiva. Neki će, međutim, smatrati opravdanim okretanje referentu kada su u pitanju tekstovi koji su nesumnjivo zasnovani na predstavljanju – tačnije, tekstovi u kojima je kodirano samo ukazivanje na stvarnost. Međutim, čak i tada korisno je razmotriti ukazivanje na stvarnost tek kao vid verbalne kalistenije koju tekst nameće čitaocu“ (TP, 17). Iznoseći na ovaj način tvrdnju kako „referencija“ nije ništa drugo do verbalna gimnastika čak i u slučajevima kada čitalac nije prinuđen da potraži alternativna značenja usled tekstualnih „negramatičnosti“, Rifater iznosi ideju da je za književnu analizu bolje da se u potpunosti ostavi toga pitanja (TP, 21). To je, kao što smo videli, zbog toga

²⁷ Ovo je tačno samo ukoliko prihvatimo Vajtovu i Ankersmitovu tvrdnju da postoje deskriptivne izjave koje su „istinite“.

²⁸ O biografiji i autobiografiji mnogo je toga rečeno, ali ja se ovde neću baviti time detaljnije baviti. Dovoljno je reći da središnja pozicija koju ovi tekstovi zauzimaju između istoriografije i fikcije omogućava zanimljiva poređenja. Mora se, međutim, reći i to da se rasprave o biografiji i autobiografiji nažalost često usredsređuju na istinitost predstavljanja, umesto da se pozabave rezultatima onoga što sam ovde nazvao „zavetovanjem na referencijalnost“.

što nam ono uskrađuje percipiranje teksta onako kako on to zahteva. Kao čitaoci nešto razvijenijeg senzibiliteta, ozbiljno bismo shvatili uputstva kojima tekst teži da usmeri naše čitanje; pre svega mislim na otuđenje koju tekstovi „nalik delima“ postižu ne bi li uništili iluziju o postojanju referencije. Kako Rifater objašnjava: „Nemogućnost opredeljivanja označava prolaznu fazu u čitaočevom napredovanju ka tumačenju, njegovom bolnom odmaku od uobičajenog lingvističkog ponašanja, od referencijalne zablude. Nemogućnost opredeljivanja moramo stoga posmatrati kao ono što i ono jeste: kao čitaočevu svest o negramatičnosti teksta“ (IU, 238). Iako je ona u poetskim tekstovima, pa čak i u fikcionalnoj prozi, očigledna, čini se da se istorijska naracija ne odlikuje takvom nemogućnošću opredeljivanja.

Ipak, istorijskim naracijama i književnoj fikciji nepobitno je zajedničko naglašeno oslanjanje na imaginaciju, a, kao što smo videli u Vajtovom čitanju *Obrazovanja Henrija Adamsa*, semiotička analiza može da pruži značajan uvid u produkciju značenja u istorijskim naracijama. U konstrukciji istorijskih naracija primena imaginacije je, međutim, svedena na minimum usled referencijalnih namera koje su deo tog procesa. Iako ovo, empirijski govoreći, dovodi do tekstualnih rezultata s manjim brojem nepoznatih, čini se da su naracije koje tako nastaju istovremeno manje zanimljive.

Nadalje, imaginativna identifikacija je u slučaju stvaranja istorijskih naracija strogo referencijalno ograničena, a istovremeno, primena imaginacije ključni je činilac sposobnosti naracije da probudi interesovanje i da stvori nalikovanje istini. Rifater razrađuje opštiju ideju o potrebi za tekstualnim prostorom prilikom stvaranja verodostojnih prikaza, tvrdeći da se „narrativna istina rađa iz tautologije. Budući da je ta naddeterminacija u potpunosti sadržana u tekstu, te da je stoga sama sebi dovoljna, kao i da je to jedan isključivo lingvistički fenomen, čitaoci ne moraju biti upoznati sa stvarnošću o kojoj tekst govori da bi poverovali u njenu istinitost“ (FT, 7-8). Korigujući donekle Rifaterovo stanovište, mogli bismo, dakle, reći da jedan jasan pokazatelj da se radi o tekstu koji je „nalik delu“ za razliku od kompleksnosti jeste to da u „naraciji neizostavno moraju postojati obeležja koja su samodokaziva i stoga otporna na varljivost referencije“ (FT, 10). Posmatrajući ovo iz nešto drugačijeg ugla, možemo reći da je usled toga što se fikcija ne zavetuje na referencijalnost njena istinitost *namerno* stavljena u okvire jezika, dok je istinitost istorijskih naracija pitanje jezika jedino u onoj meri u kojoj to nameće njeno verbalno izražavanje. Jednostavnije rečeno, istorijski događaji svoj telos usvajaju impozicijom forme, dok se prave književne naracije ovom telosu prilagođavaju pre stvaranja ili odabira opisanih događaja.²⁹

Baveći se još malo ovom idejom, čini se da je u ovakvo stvaranje istine umešano nešto što se kosi s idejom o narativnoj objektivnosti i što je u istorijskim naracijama u praksi svedeno na minimum. Kako Rifater kaže, „fikcija se oslanja na kodove, tačnije na proizvoljne konvencije koje je moguće identifikovati nezavisno od naracije, pripisati uglu gledanja koji nije deo naracije, ili odbaciti kao nevažne spram motivacije za narativne događaje“ (FT, xv). Ipak, ako bismo sledili Rifaterove tvrdnje, ovaj naizgled nevažan materijal ukazuje na skriveni smisao. Uvođenje nevažnih i naizgled suvišnih detalja u naraciju signalizira prisustvo

²⁹ Up. s Ankersmitom koji izjavljuje: „Istoričari konstruišu i razmatraju ‘uglove gledanja’, ali za razliku od pisaca istorijskih romana, ne koriste određene ‘uglove gledanja’ kao *polazište* u svojim opisima prošlosti“ (*Narrative Logic*, str. 25).

podteksta koji će, svojim ponavljanjem, postepeno poprimiti smisao (a kada se čitanje završi, prevladati nad tekstom).³⁰ Postepeno vodeći zaključku, upotreba takvih površnih detalja predstavlja prizivanje „istine“. Osim toga što su tu ne bi li proizveli efekat „istinitosti“, ovi detalji služe i da pokažu i otkriju postojanje podteksta, pa time otkrivaju smisao teksta kao *teksta koji nalikuje delu*.

Podtekst, prema tome, funkcioniše „kao sećanje ugrađeno u naraciju“, kao niti utkane u opšte tkanje naracije, povremeno izbijajući na površinu, a istovremeno mu dajući strukturu i celovitost – ili tačnije, održavajući njegov nereferecijalni smisao (FT, 54-55). Čini mi se, međutim, da – u slučaju istorijskih naracija – podtekstovi (ponavljam, za razliku od ideološkog zaključka) ne mogu često biti prisutni. Rađajući se iz nedvosmislenog sistema produkcije značenja koji se prenosi, ili stvara, predstavljanjem „narativnih događaja“, podtekst traži da se najsitniji detalji ovih „događaja“ međusobno uklapaju onako kako je u stvarnosti malo verovatno. Iako je ovakvo stanovište teorijski razumljivo, vrlo ga je teško empirijski obrazložiti: na kraju krajeva, kako bismo mogli pokazati da podtekst ne postoji kada njegovo opažanje zavisi od nečeg tako neodređenog kao što je *dovoljna* lingvistička kompetencija?

III

Ako pristupimo predstavljanju u kontekstu stvaranja fikcionalnih svetova, Lubomir Doležel tvrdi da možemo razlikovati „konstruktivne tekstove“ od „deskriptivnih tekstova“, insistirajući na tome da deskriptivni tekstovi „predočavaju stvarni svet, svet koji postoji pre bilo kakve tekstualne aktivnosti“, dok „konstruktivni tekstovi prethode svom svetu“. Prema tome, pošto po svojoj prirodi predstavljaju „tekstom determinisane konstrukte, fikcionalni svetovi se ne mogu menjati ili poništavati, dok su verzije stvarnog sveta, posredovane deskriptivnim tekstovima, predmet stalnih modifikacija i pobijanja.“³¹ Iako je ova podela naizgled tek posledica distinkcije između tekstova koju pravimo prilikom njihovog svrstavanja u narativne žanrove, ona može biti shvaćena i kao posledica naše analize svakog pojedinačnog teksta. Ako prihvatimo stanovište da referencija (kao ono što daje strukturu našoj priči, a samim tim i, kako sam već pokazao, kao tekstualni elemenat) predstavlja dodatni nivo koji moramo uzeti u obzir pri proučavanju istorijskih naracija uz tradicionalniju „tekstualno orijentisanu poetiku“ koju primenjujemo u fikciji,³² možemo, prema tome, tvrditi da je moguće razlikovati „referencijalne“ i fikcionalne tekstove na osnovu odgovora na sledeće pitanje: da li je legitimno postavljati pitanja o postojanju ili prirodi dodatnih detalja koji nisu deo naracije? Istini za volju, ovo je u krajnjoj liniji posledica pragmatičke distinkcije koju vidimo među tipovima tekstova, ali nam ta podela, onda

³⁰ Kako kaže: „Dijalektika između beznačajnog i značajnog jasno razdvaja koncept podteksta od prihvaćenih kategorija teme i motiva. Tema je neposredno i upadljivo značajna... Motiv, s druge strane,... ostaje nevažan: njegovo ponavljanje ima stilski efekat“ (*Fictional Truth*, str. 59).

³¹ Lubomir Doležel, „Mimezis i mogući svetovi“, prev. Brana Miladinović, u *Reč: časopis za književnost i kulturu*, god. IV, br. 30, februar 1997, str. 74-83, 78-79; nadalje u tekstu navođeno kao MM.

³² Videti recimo Dorit Kon, „Signposts of Fictionality: A Narratological Perspective“, *Poetics Today*, 11 (1990), str. 775-804, 778-779; nadalje u tekstu navođeno kao SF.

kada je usvojimo, ipak omogućava jasno razgraničavanje na tekstualnom nivou. Dozvolite mi da ovo malo detaljnije objasnim.

Doležel smatra da postojati fikcionalno znači „postojati kao tekstom autentizovana mogućnost“ (MM, 79). Drugim rečima, „fikcionalna istina“ stvara se jedino tekstualnim sredstvima, kao što nam je već pokazao Rifater. Upotreba imena kakvo je, na primer, „g. Čafanbras“³³ u fikciji služi jedino da naglasi druge tekstualne dokaze o, recimo, bezobzirnom ponašanju. Na ovaj način, tekst stvara očekivanja, a onda ih i ispunjava, pa u nama budi osećaj da je sve onako kako i treba da bude; svet koji nam je predložen „ima prizvuk istinitosti“, pošto je samodovoljan i samoodrživ, odnosno autonoman. Pošto stvaranje istine ne zavisi u takvim slučajevima ni od kakvog konkretnog sadržaja, čitalac teško može da je dovede u pitanje; ili, kako Rifater kaže, više nemamo pred sobom čak ni „znak koji upućuje na smisao, već znak koji upućuje na znak“ (FT, 9).³⁴

Iako se ova pojava može objasniti različitim načinima na koje ćemo pristupiti čitanju, čini se da istorijske naracije proizvode značenje na potpuno drugačiji način: kako Doležel kaže, „snaga autentizacije se različito manifestuje u različitim tipovima teksta (žanrovima)“ (MM, 79). Budući da je, uopšteno gledano, smeštanje teksta u određeni žanrovski okvir posledica namera koje stoje iza njegove produkcije, različite strategije za autentizaciju „istine“ u različitim naracijama tada takođe proizlaze iz tih namera. Usled toga što teže objektivnosti, možemo reći da istorijske naracije sistematično izbegavaju upotrebu apodiktičnih iskaza prilikom stvaranja istine. Slično tome, možemo reći da poistovećivanje naratora s autorom teksta nije problematično kao u slučaju fikcionalnih naracija. Oba stanovišta, prema tome, potiču iz pitanja koja se tiču dodatne egzistencije, štaviše, pripisujući autentizaciju „referenciji“.

Kao što smo videli, stvaranje „istine“ u fikciji, posve paradoksalno, proističe iz naglašene fikcionalnosti. Čini se da je to naglašavanje najočitije u primerima primene fokalizacije u fikciji u cilju uvođenja narativnih elemenata i obrazlaganja njihovog prisustva.³⁵ Iako se istina u književnoj fikciji utvrđuje pomoću autoriteta naratora, ona se postiže upravo intervencijama i promenama u perspektivi koje bi bile neprihvatljive kada bi se radilo o „objektivnom“ prikazu. Svaki put kada, recimo, primetimo da ideja ili metafora koju narator upotrebljava prelazi u jezik ili misli lika koji se opisuje, postajemo svesni fikcionalnosti teksta (FT, 61). U svom tekstu „Signposts of Fictionality“ („Pokazatelji fikcionalnosti“) Dorit Kon navodi krajnje prikladan tekstualni primer iz Manove *Smrti u Veneciji* u želji da ilustruje ovu tvrdnju: opisujući Ašenbahovu reakciju na vest o kugi, tekst nam otkriva kako, na-

³³ Gospodin Čafanbras je lik beskrupuloznog advokata koji se javlja u nekoliko romana Antonija Trolopa. Njegovo ime „Chaffanbrass“ sadrži reči „chaff“, što znači jediti, i „brass“, drskost. (Prim. prev.)

³⁴ Vajt govori o ovoj logici iščekivanja – *prolepsis* – i njegovog ispunjavanja na identičan način kao Rifater. On je, reklo bi se, pripisuje zaključku kojem sve naracije vode i smatra da je ona svojstvena samom činu pripovedanja, te da „prethodi bilo kakvom eksplicitnom znanju o nekoj priči kakva bi se mogla ispričati o ama baš *bilo čemu*“ (*Figural Realism*, str. 152). O Rifaterovom razmatranju emblematičnih imena, videti *Fictional Truth*, str. 33 i nadalje.

³⁵ Kako objašnjava Rut Ronen, „fokalizacija je princip u skladu s kojim su elementi fikcionalnog sveta uređeni iz određene perspektive ili s određenog stanovišta“ (*Possible Worlds in Literary Theory* [Cambridge, 1994], str. 179). Do fokalizacije dolazi, prema tome, pre čina naracije i ona određuje o čemu se može pripovedati.

poredo s Ašenbahovim javno pokazanim osećajima, „u isti mah ispunjavalo mu je srce zadovoljstvo zbog doživljaja u koji je imao da upadne spoljni svet. Jer kao ni zločinu, ni strasti nije po čudi pouzdani poredak i dobro svakidašnjice, ona mora osetiti naročito zadovoljstvo kad god se razlabavi građanski sklop, kad god neka zabuna ili nesreća snađe svet, jer joj se ukazuje neodređena nada na dobit. Tako je i Ašenbah osećao neko tamno zadovoljstvo zbog onoga što se, zabašurivano od vlasti, dešavalo u prljavim uličicama Venecije“ (*Smrt u Veneciji* 1999,³⁶ citirano u SF, 797). Pored normativne prirode ove intervencije, uočavamo kako se poređenje ljubavnika sa zločincima prvo usredsređuje na misli naratora, a zatim na „tamno zadovoljstvo“ koje oseća sam Ašenbah, što otkriva trenutak stvaranja istine; poređenje narator predočava kao svima znanu istinu, „dokazanu“ Ašenbahovom emocionalnom reakcijom (iako je ona već protumačena u skladu s ponuđenom generalizacijom). Ovde su, stoga, prikladne Rifaterove tvrdnje o stvaranju istine, dopunjene opštijom konstatacijom Konove kako predstavljanjem takvih „nemimetičkih, ‘neprozirnih’ rečenica“ čak i narator koji je manifestno izmešten van nivoa dijegeze – i zato „sveznajući“ i barem potencijalno objektivn – postaje „prvi na udaru potencijalnih optužbi o nepouzdanosti“ (SF, 799). Istoričari su, naravno, više nego upoznati s ovim problemom.

Iako činjenica da „objektivno“ pozicioniran narator književne fikcije nije nešto u mogućnosti da opazi može stvoriti utisak verodostojnosti, možemo primetiti da je taj položaj, kao i svaki drugi, fikcionalni konstrukt koji ima svoj strukturni smisao. Zahtev za hinjenom objektivnošću – za otklonom od događaja o kojima se pripoveda – jeste, prema tome, pre svega način da se postigne jači utisak „istine“. U istorijskim naracijama, međutim, stalno nam se nameće ugao gledanja izvandijegetičkog naratora – koji je moguće izjednačiti, i koji se zbilja i izjednačava, s autorom, istoričarem koji ima pristup materiji i koji joj pristupa kritički, jasno stavljajući do znanja čitaocu ukoliko nešto ne zna. Prema tome, za istoričara-naratora izjašnjavanje o nedostatku dokaza o nekom pitanju svedoči o vlastitoj samo-proklamovanoj objektivnosti. Iako postoje odgovarajuće strategije koje se u tom slučaju koriste, čini se da je perspektiva istoričara-naratora jedina koju je u istorijskim naracijama moguće zamisliti.³⁷ Čak i kada pripoveda iz perspektive istorijskog učesnika, istoričar je sklon da komentariše tu perspektivu spolja, sa stanovišta koje navodno donosi sud o njejoj verodostojnosti.

³⁶ Navedeno prema: Tomas Man, *Smrt u Veneciji*, prev. Anica Savić-Rebac, Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 1999, str. 81.

³⁷ Čini se da i Ankersmit iznosi stav da se, za razliku od istorijskog romana, u istorijskoj naraciji narator uvek može izjednačiti s istoričarem (*Narrative Logic*, str. 23-25). On ovo uzima zdravo za gotovo usled već utvrđenih pragmatičkih razlika između ova dva žanra. Ipak, takva podela može se shvatiti i kao posledica namera sadržanih u samom tekstu, kao što sam već pokazao. Stapanje naratora s istoričarem prisutno u istorijskim naracijama podržava i Konova, koja s odobravanjem citira Pola Hernadija: „Priznajem da se upotrebljiva teorijska razlika između istorijskih i fikcionalnih naracija može zasnivati na različitim odnosima koje nas ovi tekstovi navode da postuliramo između autora koji neki tekst podrazumeva i *personae* naratora koja se iz njega pomalja... Fikcionalne naracije zahtevaju, dok istorijske naracije isključuju razliku između naratora i impliciranog autora“ (“Signposts of Fictionality”, str. 793). Videti Paul Hernadi, “Clio’s Cousins: Historiography as Translation, Fiction and Criticism”, *New Literary History*, 7 (1976), str. 247-257, 252.

Ovim se ponovo vraćamo na tvrdnje Hejdene Vajta da bi istoričari trebalo da koriste oblike naracije uobičajene u savremenoj književnosti; ipak, čini se da ideja da bi različiti uglovi gledanja mogli biti predstavljeni bez prethodnog suda o njima može da ugrozi zadatak istorijske naracije. Slobodnijim pristupom fokalizaciji i težnjom da se izostavi autoritativni glas istoričara-naratora, jedan mogući način da se nadomesti jednostranost perspektiva koje nude izvori kada „govore sami za sebe“ mogao bi, naravno, biti da se uvedu fiktionalni likovi koji nam predočavaju alternativne perspektive i stanovišta. Čini se, međutim, da bi takav pristup narušio posvećenost referencijalnosti što je generalno pripisujemo istorijskim tekstovima i što istovremeno usmerava naše čitanje tekstova koje smatramo „istinitim“.

Ponovo poredeći istorijsku naraciju s njenim najbližim fiktionalnim rođakom, istorijskim romanom, Ankersmit nam skreće pažnju na pomenutu razliku u fokalizaciji, te kaže da iako „u istorijskom romanu povremeno možemo naći opšti prikaz istorijske stvarnosti, istorijski roman nam u suštini pokazuje istorijsku stvarnost viđenu očima (izmišljenih) ljudi iz prošlosti (NL, 25).³⁸ Čak i u poređenju sa svojim realističnim književnim pandanom, realistična istorijska naracija naizgled nije u stanju da u potpunosti primeni posledice fiktionalizacije koju tobože sprovodi. Možemo se složiti s Konovom koja iznosi sličnu tvrdnju, ovaj put govoreći konkretno o fokalizaciji, da se „istorijska fikcija i istorija razlikuju po kvalitetu, a ne samo po stepenu“ (SF, 788). Ipak, za Konovu – kao i za Ankersmita – ova razlika proističe samo iz razlike u generičkim konvencijama. Zaista, kaže Konova, u slučaju „naratora koji se nalazi u ulozi istoričara... rezultat koji bismo dobili bio bi generička anomalija; jer ukoliko tekst ne ukaže na svoj fiktionalni status para- ili peritekstualno, ne postoji ništa što onemogućava tumačenje takvog dela kao historiografskog teksta“ (SF, 788). Tačnije, ništa osim, kao što sam pokazao, naddeterminisanog sistema označavanja koji bi tekst mogao da stvori ukoliko ne bi bio ograničen referencijalnim pitanjima.

IV

Kada se sve uzme u obzir, čak ni zavetovanje na referencijalnost ne dovodi uvek do promene na nivou teksta, budući da možemo vrlo lako zamisliti situaciju u kojoj neko *namerava* da napiše istinitu priču o prošlosti, ali jednostavno nema pristupa potrebnom (ili pak ikakvom) materijalu. U takvom slučaju, možemo pretpostaviti, ono što je izmišljeno izmišljeno je u skladu sa zahtevima koje nameće književna forma i stoga bi obezbedilo zaključak prikazanim „činjenicama“ jednako kao što bi to bio slučaj i s istorijskom naracijom zasnovanom isključivo na „konstativnim“ izjavama, kako ih Ankersmit naziva, ali bi isto tako omogućilo generisanje kompleksnosti na način svojstven književnoj fikciji. Tako dolazimo do konačne ograde koju valja dodati mojim tvrdnjama: da bi se postigla strogo tekstualna razlika, posvećenost ukazivanju na stvarnost mora se upotpuniti raspolaganjem dovoljnom, šta god to značilo, količinom „istinitih“ izjava koje je moguće obrazložiti prilikom konstruisanja priče.³⁹

³⁸ Konova iznosi istu tvrdnju o opštosti uglova gledanja u istorijskim naracijama (“Signposts of Fictionality”, str. 789).

³⁹ U svome delu *Narrative Logic*, Ankersmit razmatra ideju šta bi bio dovoljan procenat za određivanje da li neka naracija pripada žanru istorijske naracije ili istorijskog romana. Naravno, kaže on, nemo-

Donesimo neke okvirne zaključke: iako je primena tekstualističkog pristupa prikladna analizama književne fikcije, ona prikriva smisao referencijalne posvećenosti na osnovu kojih istorijske naracije upravo i deluju. Da citiramo Konovu, „njegova primena na istorijsku naraciju značajno ometa opažanje različitosti. Jer, u ovom je slučaju istovremeno prožimanje priče i diskursa poduprto – doduše vrlo upitno – logičkim i hronološkim prioritetom koji se pripisuje dokumentovanim ili opaženim događajima“ (SF, 782). Referencijalnost, prema tome, čini nezavisan tekstualni nivo po svome efektu, ali i po tome kako ukazuje na ono što je ekstratekstualno. Prilikom primene ekstremnih tekstualističkih ideja na istorijske naracije, nivo „priče“ (sirovog materijala predstavljenog hronološki, za razliku od „fabule“ ili diskursa) neopravdano je proširen tako da obuhvata i referencijalnu dimenziju, pa i same događaje (umesto da jednostavno obuhvati njihov hronološki redosled kao priče koja je uzročno-posledično uređena); kako Konova kaže, ideja „priče“ „pogrešno se primenjuje na nivo referencije koji joj *vremenski prethodi*“ (NL, 26; kurziv moj).

Na neki način, ovo zamagljivanje različitih nivoa razumljivo je, budući da se narator istorijske naracije poistovećuje s istoričarem čiji je zadatak da osmisli nivo „priče“. Može se lako steći utisak da je na naratoru da posreduje između izvora i da popuni praznine sopstvenim pretpostavkama, a vrlo često i obilno se služeći maštom. Zbilja, budući da „sloj dokaza koji su ponuđeni u vidu svedočenja čini obaveznu potku čak i kod izuzetno homogenih istorijskih naracija“ (SF, 782), narator u istorijskim naracijama nema slobodu da u bilo kom trenutku izostavi nivo referencijalnih zahteva. Usled takve dvostruke uloge, može se reći da se istoričari u ulozi naratora drže rekonstrukcije naracije, te ne mogu da „vide“ priče koje pričaju bez posrednika, kao što to mogu naratori fikcije, pa zato ne mogu da na isti način utvrde narativnu istinu oslanjajući se na lingvističke osnove. Pored toga što direktno isključuje vid stvaranja istine koji se oslanja na referencijalno prazno označavanje, postojanje referencijalnog nivoa u istorijskim tekstovima odražava se, prema tome i na praksu fokalizacije. Ankersmit nudi zgodnu rekapitulaciju ovog stanovišta – mada on govori o postupcima autora. Kako on kaže, „istoričar se zalaže za različite ‘uglove gledanja’ na prošlost, a pisac istorijskog romana ih primenjuje“ (NL, 26).

Pozivajući se još jednom na Rifatera, možemo, međutim, povući važnu paralelu sa istoričarevim zalaganjem za „uglove gledanja“ u stvaranju istine kojim se odlikuje fikcionalni tekst: „Nakon što je istina data kao vrsta, *in abstracto*, i nakon što je ta datost potom označena kao fikcionalna, verodostojnost se može ponovo uspostaviti tekstualnom ekspanzijom i ponavljanjem datosti... *Naracija se može posmatrati i kao testiranje hipoteze*“ (FT, 37; kurziv moj). Doduše, iako prihvatanje lingvistički nastalih aksioma čini centralni deo „voljnog ukidanja neverice“ koju nameće slaganje sa načinima čitanja „književnosti“, a aksiomi u istorijskim naracijama očigledno se zasnivaju na referencijalnom nivou, oba tipa naracija slede iz ovih različitih premisa na naizgled identične načine.

guće je uspostaviti tačno određenu granicu za takvo razgraničenje (str. 21). Ova poslednja ograda je, jasno, povezana s prethodnom: vrlo bismo teško mogli razlikovati „neuspehu“ književnu naraciju od referencijalne (tačnije, od one koja pre svega teži da ispriča priču o stvarnosti) na osnovu složenosti, budući da bi postizanje složenosti na nivou koji smo razmatrali bilo neverovatno srećna okolnost, a postignuti nivo složenosti, čak i uz svu moguću sreću, krajnje ograničen.

Vrativši se stavovima Vajta i Ankersmita, možemo prema tome reći da prenoseći ideju o autonomiji iz oblasti fikcije na istorijske naracije mi zapravo potvrđujemo nezavisnost narativne forme od stvarnih istorijskih priča (da li one postoje ili ne manje je važno), dok istovremeno prihvatamo da postoji razlika u autonomiji koju pripisujemo književnosti, odnosno historiografiji. Autonomija književne fikcije može se posmatrati kao nešto što „dopire do najnižih nivoa“, dok se u istorijskim naracijama autonomija zaustavlja na nivou „priče“.⁴⁰ Ipak, zašto bi nas spoznaja da je neophodno razdvojiti nivo „priče“ od nivoa referencije navela da u potpunosti negiramo referenciju? Cilj postizanja moralnog i estetskog zaključka u našim naracijama ne znači da istorijske naracije treba shvatiti kao potpuno autonomne. Zaista, čini mi se da ništa ne gubimo ukoliko se argumenti u korist fikcionalizacije na ovaj način ograniče, a referencijalnost prihvati kao ništa drugo do *tekstualno* obeležje istorijskih naracija. Nadalje, moguće je da ćemo nešto i dobiti: ovaj esej sam započeo iznoseći tvrdnju da postoji razlika u kognitivnoj vrednosti koju možemo opaziti u „ljudskoj istini“ koju nude različite vrste naracija, razlika koja se gubi ukoliko distinkcija između njih ostane prikrivena.

Kao što smo videli, fokalizacija nam pruža prilično jednostavno formalno sredstvo za razlikovanje naracija – iako u određenoj meri, verovatno, zavisi od pragmatičke distinkcije koju mi kao čitaoci pravimo na osnovu književnih konvencija. U praksi, razlika u poziciji naratora služi i kao podsetnik na određenu društvenu stvarnost koja se krije iza naracije, i istovremeno onemogućava da „metaforički uvid“ koji naracija nudi postane opšti, dominantni element u njenoj recepciji – nasuprot fikciji gde do razumevanja dolazimo zahvaljujući tekstualnim sredstvima. Kognitivna vrednost koju dobijamo konkretnija je, budući da nas kontrola koju tekst vrši (povrh opštih konvencija čitanja) podseća na to da istorijske naracije predstavljaju *konkretne, stvarne ljude*. Umesto da tekstovima uvek pripisujemo vlastite lične interese i određene uglove gledanja, možemo, dakle, makar da težimo nekoj drugoj vrsti razumevanja. Kao autori istorijskih prikaza, na sličan način bivamo opomenuti na vlastitu odgovornost prilikom predstavljanja drugih, pa tako možda postajemo svesniji poteškoća koje prate razumevanje onih koji se razlikuju od nas.

Izvornik: Kalle Pihlainen, „The Moral of the Historical Story: Textual Differences in Fact and Fiction“, u: *New Literary History*, sv. 33, br. 1, u okviru temata *Reconsiderations of Literary Theory, Literary History* (zima, 2002), The Johns Hopkins University Press, str. 39-60.

(S engleskog prevela **Viktorija Krombholc**)

⁴⁰ Ovo ne zahteva nužno izjašnjavaње o tome da li prošlost postoji u vidu priča ili ne, mada se može lako upotrebiti za odbranu impozicionalističkih argumenata, koje Kit Dženkins prilično grubo opisuje kao ideju da je „shvatanje sadržaja prošlosti... kao da se radi o nizu priča... i sâmo primer ‘fikcije’, do koje dolazi usled zablude da je narativna forma u kojoj istoričari stvaraju i prenose svoja znanja o prošlosti ista ona forma u kojoj se javlja sama prošlost“. Keith Jenkins, *On "What is History?"*: *From Carr and Elton to Rorty and White* (London, 1995), str. 20. Kratka razmatranja suprotnog stanovišta, koje iznosi MacIntyre, mogu se recimo naći u delu Pola Rikera *Sopstvo kao drugi*, prev. Spasoje Ćuzulan, (Beograd, 2004), str. 165. i dalje.